

zâ'ilü'l-*Qur'ân*", 36; İbn Mâce, "Muqaddime", 12), önceki peygamberler yalnız kendi kavimlerine gönderildikleri halde Hz. Muhammed'in bütün insanlığa gönderildiği vurgulanmakta (Buhârî, "Şalât", 56; Müslim, "Mesâcid", 3), geçmiş peygamberlere karşı kavimlerinin olumsuz tavırlarından bahsedilmekte (Buhârî, "Enbiyâ", 19, 31, 54), bir kavme benzemeye özenen kişinin artık onlardan sayıldığı (*Müsned*, II, 50; Ebû Dâvûd, "Libâs", 4) ve kişi hangi kavmi severse kıyamet günü onunla haşredileceği (*Müsned*, VI, 145, 160) belirtilmektedir.

Kur'an'da ilâhî iradenin bir tecellisi olan sosyal farklılaşmayı gösteren dilleri, renkleri, örf ve âdetleri farklı kavimlerin ortaya çıkışı Allah'ın kevnî âyetlerinden sayılır (er-Rûm 30/22). Bu sebeple sosyal farklılıklardan dolayı kavimlerin birbiriyle alay etmesi yasaklanmıştır; çünkü insanlar Allah katında hangi kavmin daha hayırlı olduğunu bilemezler (el-Hucurât 49/11). İlike olarak her kavim Allah katında eşittir. Köken itibarıyla aynı anne babadan gelen insanlar çeşitli kavim (şuûb) ve kabilelere ayrılmıştır. Allah katında gerçek üstünlük ölçüsü takvâdir (el-Hucurât 49/13). Kur'an-ı Kerim böylece kavimler arasındaki farklılığı bir ayırmacılık kaynağı olmaktan çıkarmayı, çeşitli kavimleri sosyokültürel farklılıkları yok etmeden bir araya getirip inanç esasına dayalı bir birlik kurmayı hedeflemiştir. Peygamberler kavim olarak adlandırılan sosyal birimlere gönderilmiştir. Her peygamber gönderildiği kavmin mensubudur ve kavminin dilini konuşur (İbrâhîm 14/4; er-Rûm 30/47). Böylece kavmiyle bir iletişim kurarak ilâhî çağırıcı onların anlayacağı dille aktarır. Dünyanın çeşitli yerlerinde aynı anda birçok peygamber yaşamış ve her peygamber kendi kavmine tevhid inancını tebliğ etmiştir. Önceki çağlarda bir dinî davetin alanı peygamberin mensup olduğu kavimle sınırlanırken bu sınırlama Hz. İsa ve Hz. Muhammed ile kaldırılmış, böylece Hıristiyanlık ve Müslümanlık evrensel dinler olarak ortaya çıkmış ve yayılmıştır. Özellikle Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde hitap ve davetin bütün insanlığa ait olduğu vurgulanmaktadır.

İbn Kuteybe, Fârâbî, İhvân-ı Safâ, Mâverdi ve İbn Haldûn gibi içtimâî konularda eser veren müellifler kavim kelimesine özel bir anlam yüklemeyip onu sözlük anlamında kullanmışlardır. Kavim, XX. yüzyılın başında Arapça'da ve Türkçe'de anlam kaymasına uğrayarak bir sosyoloji terimi haline gelmiştir. Kelime aslında

"millet ve ırk" mânasına gelmediği halde modernleşmeyle birlikte milliyetçilik akımının güçlendiği dönemde böyle bir anlam kazanmıştır. Nitekim Türk kavmi hakkındaki yazılarıyla Ziya Gökalp, Arap kavmi hakkındaki yazılarıyla da Sâti' el-Husarî kavramı yeniden tanımlamaya çalışmışlardır. Bu yaklaşıma göre kavimler kabilelere, boylara, aşiret ve oymaklara ayrılır.

Ziya Gökalp'e göre kavim, "içtimâî şeyniyetin lisan ve âdatta müşâreket suretiyle tam bir uzviyet şeklini aldığı zaman ki hali"dir. Kavim ferdi öğelere, kavmin psikolojisi de ferdi psikolojiye indirgenemez; çünkü kavmin özel bir varlığı vardır. Gökalp, kavmin pozitif bilim metotlarıyla duygulardan uzak ve objektif bir şekilde incelenmesi gerektiğini savunur; bir kavimde meydana gelen bütün olay ve değişmelerin sosyoloji vasıtasıyla keşfedilmesi mümkün olan sosyal sebepleri olduğunu ileri sürer.

Kavim kendi mensuplarına bir sosyal kimlik kazandırır. Dil, din, tarih, töre, vatan, örf ve âdetler bu kimliğin unsurları arasında gösterilir. Kavmiyetçilik duygularının güçlü olduğu bir toplumda ortaya çıkan İslâm dini kavim kimliğini dışlamamış, fakat bu kimliğe üstünlük atfedilmesinin doğurabileceği sakıncalara karşı önlemler almış, sosyal ve kültürel farklılıkların bir arada korunması için tedbirler önermiştir. Bununla birlikte XIX. yüzyıldan bu yana modernleşen toplumlarda aynı kavme mensup toplulukların çeşitli uluslara ayrıldığı ve farklı ulusal kimliklerin ortak kavim kimliğine baskın geldiği gözlenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, III, 544; *Müsned*, II, 50, 361, 524; VI, 145, 160, 187; Buhârî, "Enbiyâ", 19, 31, 54, "Şalât", 56, "Fezâ'ilü'l-*Qur'ân*", 36, "İdeyn", 3; Müslim, "Mesâcid", 3; İbn Mâce, "Muqaddime", 12, "Nikâh", 21; Ebû Dâvûd, "Edeb", 112, "Libâs", 4; Tirmizî, "Menâkıb", 74; Babanzâde Ahmed Naim, *İslâmda Da'vâ-yı Kavmiyyet*, İstanbul 1332, tür.yer.; Ebû Haldûn Sâti' el-Husarî, *Ebhâş muhtâre fi'l-kavmiyyeti'l-'Arabiyye*, Kahire 1964, s. 27-72; Ziya Gökalp, *Makaleler III*, Ankara 1977, s. 3-16; Zeyn Nüreddin Zeyn, *Nüşû'ü'l-kavmiyyeti'l-'Arabiyye*, Beyrut 1986, s. 81-128; Muhammed Ahmed Halefella, "et-Tekvinü't-târîhî li-mefâhimi'l-ümme, el-kavmiyye, el-vaşaniyye, ed-devle, ve'l-'alâka fî mâ beynehümâ", *el-Kavmiyyetü'l-'Arabiyye ve'l-İslâm*, Beyrut 1988, s. 17-30; Aff el-Bûnî, "Fî'l-Hüviyyeti'l-kavmiyyeti'l-'Arabiyye", *el-Mustaqbelü'l-'Arabî*, XI/57, Beyrut 1983, s. 4-34; A. J. Wensinck, "Kavim", *IA*, VI, 453-454; a.mlf., "Kawm", *El2* (ing.), IV, 780-781.

RECEP ŞENTÜRK

KAVLİYYE

(bk. LAFZİYYE).

el-KAVLÜ'L-CEYYİD

(القول الجيد)

Mehmed Zihni Efendi'nin
(ö. 1911),

Hatib el-Kazvî'nin
Telhişü'l-Miftah'ı ile
ona Teftâzânî tarafından yazılan
el-Muṭavvel ve Muḥtaşarü'l-me'ânî
adlı şerhlerde,
ayrıca Seyyid Şerif el-Cürçânî'nin
el-Muṭavvel hâşiyesinde geçen
şii şevâhidinin şerhi
(bk. MEHMED ZİHNİ EFENDİ).

KAVMİYET

(القومية)

Aynı soy, dil, ülke, kültür
ve tarihe mensup olmaktan,
aynı ülküleri paylaşmaktan doğan
birlik ve dayanışma duygusu için
kullanılan terim
(bk. İRKÇILIK; MİLLİYETÇİLİK).

KAVS-i KUZAH

(bk. GÖK KUŞAĞI).

KAVSÎ TEBRİZİ

(قوسی تبریزی)

XVII. yüzyıl Âzerî şairi.

Azerbaycan Türk edebiyatında haklarındaki bilgilerin birbirine karıştığı Kavsi mahlaslı üç şair vardır. Hamit Araslı bu üç Kavsi'nin aynı aileden dede, baba ve torun şairler olması gerektiğini, gazelleleriyle tanınan ve divanı ile bilinen Kavsi'nin ise XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde Tebriz'de doğan torun Alican Kavsi olduğunu belirlemiştir. Alican Kavsi'nin babası İsmail Kavsi'nin ağaçtan çeşitli eşya ve yay (kavs) yapan bir sanatkar olduğu, Farsça ve Türkçe şiirler yazdığı, bir müddet İsfahan'da Ağa Hüseyin Hânsarî'nin yanında eğitim gördükten sonra Hindistan'a gidip Ekber Şah'ın sarayında bulunduğu, daha sonra Tebriz'e geri döndüğü İran ve özellikle Hint tezkirelerindeki bilgilerden anlaşılmaktadır.

Hamit Araslı, tezkirelerin daha çok dedesi ve babasından bahsettiği Alican Kavsi'nin hayatına dair bilgileri onun divanındaki şiirleri inceleyerek elde etmiştir. Ali-

KAVSİ TEBRİZİ

can Kavsi'yi babası İsfahan'da okutmuş, iyi bir eğitim gören Kavsi burada baba yurdu Tebriz hasretiyle şiirler yazmış, İsfahan'ı Tebriz'le karşılaştırmıştır. Tebriz'e döndükten sonra bir din adamı olarak geçimini sağlayan Kavsi, Sâib-i Tebrîzî ve bilhassa Fuzulî'nin etkisi altında kalmış, Fuzulî'ye ve Ali Şîr Nevaî'ye nazireler yazmış, gazelleriyle de tanınmıştır. Şiirlerinde klasik yazı diliyle konuşma dilini başarılı şekilde birleştiren ve düşüncelerini açık biçimde ifade etmesiyle dikkati çeken Kavsi'nin bu şiirlerinde halk deyimleri, atasözleri sıkça görülür.

Kavsi'nin İngiltere'de British Museum'da bulunan divanının baştan ve sondan eksik olduğu Charles Rieu'nün katalogundan anlaşılmaktadır. Divanın tam bir nüshası ise Tiflis'te Gürcistan Devlet Kütüphanesi'nde mevcuttur. Azerbaycanlı edebiyat tarihçisi Feridun Bey Köçerli ve Tebrizli araştırmacı Muhammed Ali Terbiyet'in elinde de divanın birer nüshası bulunmaktadır. Kavsi'ye dair bilgileri ilk defa derleyen Feridun Bey Köçerli onun bazı şiirlerini *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materyalları*'nda neşretmiştir (Bakü 1925). Kavsi divanını ilk defa eksik olarak Selman Mümtaz yayımlamıştır (Bakü 1925). Henüz tam bir neşri yapılmayan divanın büyük bir kısmını, şair hakkında en önemli araştırmaları yapmış olan Hamit Araslı *Gövsî Tebrizi: Seçilmiş Eserleri* adıyla neşretmiştir (Bakü 1958).

BİBLİYOGRAFYA :

Feridun Bey Köçerli, *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi Materyalları*, Bakü 1925, I, 175-187; Selman Mümtaz, *Azerbaycan Edebiyatı V: Gövsî*, Bakü 1925; İsmail Hikmet [Ertaylan], *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Bakü 1928, II, 196-209; M. Ali Terbiyet, *Dânişmendân-ı Âzerbâyçân*, Tahran 1312, s. 310-311; Hamit Araslı, *XVII-XVIII. Esr Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*, Bakü 1956, s. 151-169; a.mlf., *Gövsî Tebrizi: Seçilmiş Eserleri*, Bakü 1958; a.mlf., *Azerbaycan Edebiyatı: Tarihi ve Problemleri*, Bakü 1998, s. 569, 579-586; "Kavsi Tebrizi", *Azerbaycan Sovyet Ensiklopediyası*, Bakü 1979, III, 223; Yavuz Akpınar, "Kavsi Tebrizi", *TDEA*, V, 229.

YAVUZ AKPINAR

KAVSİNÂME

(قوسنامه)

Ok atmanın âdâbı,
menziller ve okçulara dair bilgi veren
eserlerin ortak adı.

Arapça'da **kavs** (yay) kelimesine Farsça **nâmenin** (mektup, kitap) eklenmesiyle oluşmuş bir birleşik kelimedir. İran ve Türk yazılı kültüründe okçulukla ilgili

eserlere genellikle "kavsnâme" denilmektedir. Arap edebiyatında ise bu tür eserler daha çok "kavs", "remy" (ok atmak) ve "sihâm" (oklar) kelimeleri kullanılarak adlandırılmıştır.

Hz. Peygamber'in, "Ok atıcılığını ve biniciliği öğreniniz" (Ebû Dâvûd, "Cihâd", 23); "Kuvvet ok atmaktır" (Müslim, "İmâret", 167; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 23) gibi hadisleri İslâm coğrafyasında ok atıcılığının önemini arttırmış, bu konuda kitap ve risâleler yazılmasına yol açmıştır. Ebû Hâşim el-Bâverdi, Tâhir-i Belhî, İshak er-Reffân, Abdurrahman et-Taberî, Ebû Ca'fer el-Hîrevî, Ebû Mûsâ Harrâs, Behrâm b. Bâbek, Kadı Muhiddin gibi müelliflerin bu konudaki eserleri bilinmektedir (Kahraman, s. 235). Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de geçen "remâ" fiili de (el-Enfâl 8/17) daha çok "ok atmak" mânâsında anlaşılmış, dolayısıyla âyet konuyla ilgili eserlerin hemen tamamında zikredilmiştir.

Bu konudaki Arapça eserler arasında Süleyman b. Ahmed et-Taberânî'nin *Fazlû'r-remy ve ta'limih* (Uluçam, s. 54-57), Kemâleddin Ebû'l-Fazl İsmâil İsfahânî'nin *Risâletü'l-kavs* (Nefîsî, II, 158) ve Ebû Zeyd el-Ensârî'nin *Kitâbü'l-Kavs ve't-türs* (Sezgin, VIII, 79) adlı kitapları zikredilebilir. Farsça yazılmış eserler arasında da Katrân-ı Tebrîzî'nin *Kavsnâme'si* (Safâ, II, 422-423; Levend, s. 221) önemlidir.

XII. yüzyıl sonlarında Selçuklu Emîri Tülû Bey'in Hüseyin b. Ahmed Erzurûmî'ye 1200-1208 yıllarında yazdırdığı *Hulâşâ fi 'ilmi remy* adlı kitaptan itibaren (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 3176; ayrıca bk. Kahraman, s. 362) kalem alınan, aslen mensur olmakla birlikte yer yer beyit, kıta gibi manzum parçaların da bulunduğu, hemen hepsinin amacı okçuluğu teşvik yanında nazarı bilgiler de vermek olan Türkçe "kavsnâme"leri iki grupta ele almak mümkündür. Birinci gruptaki eserler ok atmanın önemi ve sevası, ok atmakla ilgili âyet ve hadisler, Hz. Âdem'den başlayarak peygamberler ve aştaptan meşhur ok atıcıları, ok atmanın ve yay tutmanın âdâbı ve usulleri, ok atmanın şekilleri ve çeşitleri, ok atıcılarının kullandığı aletler ve ok menzillerinden bahsetmektedir. Mehmed Yûnus ed-Dervâzî'nin *Kitâb-ı Kavsnâme* (yazılışı 1070/1660; Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 495, 496), Kemankeş Prizrenli Mustafa Efendi'nin *Kavsnâme* (Süleymaniye Ktp., Reşîd Efendi, nr. 1027 [istin-sahı 1104/1693], Lala İsmâil, nr. 559 [istin-sahı 1150/1737], Âşir Efendi Hafîdi, nr. 254;

TSMK, Hazine, nr. 620), Mehmed Hafîd Efendi'nin 1145'te (1732) telif ettiği *Kavsnâme (Fezâil-i Remy)*, Süleymaniye Ktp., Mehmed Hafîd Efendi, nr. 255; İstanbul Arkeoloji Müzesi Ktp., nr. 1582), Mehmed b. Şeyh Mustafa'nın *Kavsnâme (Umdetü'l-mütenâzilin)*, Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Tarih, nr. 911) ve Mahmûd b. Mehmed Ezherî'nin *Kavsnâme* (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1932) adlı eserleri bu gruba dahildir.

İkinci grupta yer alan eserler okçuluk müsabakalarına katılan kişilerin isimleri, atış mesafeleri, menziller, menzil taşları ve sahipleri, atıcıların hünerleri, ok atış yerleri (İstanbul, Edirne, Bursa, Gelibolu ve Üsküp gibi) hakkında bilgiler ihtiva eder. Kemankeş Mustafa Paşa'nın adı geçen eserinden farklı diğer bir *Kavsnâme'si* ile (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1879; Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 913) müellifi bilinmeyen *Kavsnâme-i Menzilât* (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Emîr Hoca, nr. 497) adlı eserler de bu gruptandır.

Bunların yanında ele aldığı konular aynı olmakla birlikte adında "kavs" kelimesi geçmeyen eserler de bulunmaktadır. XV. yüzyıl Çağatay şairi Yakini'nin manzumensur karışık *Ok Yay Münâzarası* (Levend, s. 141), Kâtib Abdullah Efendi'nin *Kânunnâme-i Rumât ve Tezkire-i Rumât* (İÜ Ktp., TY, nr. 224), Seyyid Halil Hasib'in *Tuhfetü'l-Hasib* (yazılışı 1133/1721), Kemankeş ve hattat Berberzâde Mustafa Efendi'nin *Hâzâ Tomar-ı Sâhib-i Menâzil-i Meydân-ı Tîrendâzî* (yazılışı 1203/1789; bk. Kahraman, s. 253), Geyveli Hüseyin'in *Kevserü'l-hayât ve meclisü'r-rumât*, Seyyid Mehmed Vâhid'in *Minhâcür-rumât*, Mustafa Kânî Bey'in *Telhîs-i Resâilü'r-rumât* (İstanbul 1263), Ağzâde Ahmed Kânî'nin *Ok-nâme* adlı eserleri bu grupta yer alır (bu eserler için bk. İrtem, s. 6-7; Herrigel, tercüme edenin girişi, s. 22-24; Yücel, s. 31-34).

Kavsnâmelerde verilen bilgilere göre İstanbul'da II. Bayezid zamanında Okmeydanı'nda okçuların bağlı oldukları bir de tekke bulunmaktaydı. Okçuların burada ok atma işini bir tarikat anlayışı içerisinde ele alarak âdâbını öğrendikleri belirtilmektedir (bk. OKÇULAR TEK-KESİ).

BİBLİYOGRAFYA :

Wensinck, *el-Mu'cem*, "remy" md.; Müslim, "İmâret", 167; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 23; Süleyman Kâni İrtem, *Türk Kemankeşleri*, İstanbul 1938, tür.yer.; Halim Baki Kunter, *Eski Türk*